

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ HISTORY ИСТОРИЯ

ԿԱՐԵՆ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ*

DOI:10.57155/DZLY4160

ԳԼԶՈՐԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ՍԱՆՆԵՐԸ

Բանալի բառեր՝ Գլաձոր, համալսարան, Եսայի Նչեցի, Ներսես Մշեցի, ձեռագիր, գրիչ, հիշատակարան:

Գլաձորի համալսարանը, որը գործել է Վայոց ձորի Աղբերց վանքում՝ 1282-1338 թթ., միջնադարյան Հայաստանի կրթական, գիտական, մշակութային ամենանշանավոր կենտրոններից էր: Առաջինը նրան անդրադարձել են հիշատակարանների աղբյուրագիտական դերը գնահատող հետազոտողները՝ սկսած Դևոնդ Արիզոնից և Գարեգին Հովսեփյանից¹: Սակայն Գլաձորին նվիրված հարուստ գրականության մեջ² առաջիմ բացակայում է համալսարանի ուսուցիչների և սանների ամբողջական անվանացանկը, որն էլ ստորև փորձել ենք լրացնել:

Այս հրապարակումը պատրաստելու գաղափարը ծնվել է Գլաձորի ընթերցանա-

* Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, պ. գ. դ., karenmatevosian@gmail.com, հոդվածը ներկայացնելու օրը՝ 1 դեկտեմբերի, 2023թ., հոդվածը գրախոսելու օրը՝ 11 դեկտեմբերի, 2023:

¹ Դ. Ալիշան, Սիսական, Վենետիկ, 1893, էջ 130-138, Գ. Յովսեփյան, Խաղբակեանք կամ Պոռ-շեանք Հայոց պատմության մեջ, Անթիլիաս, 1969, էջ 251-296:

² Լ. Խաչիկյան, «Գլաձորյան համալսարանը և նրա սաների ավարտական ատենախոսությունները», Գիտական աշխատություններ Երևանի համալսարանի, 1946, հ. 23, էջ 423-450, Լ. Խաչիկյան, Գլաձորի Համալսարանը Հայ մանկավարժական մտքի զարգացման մեջ, XIII-XIV դդ., Երևան, 1973, նույնի՝ Եսայի Նչեցին եւ Գլաձորի համալսարանը, Լոս Անջելես, 1988, Ա. Ավետիսյան, Հայկական մանրանկարչության Գլաձորի դպրոցը, Երևան, 1971, Ա. Աբրահամյան, Գլաձորի համալսարանը, Երևան, 1983, Ի. Դարիբյան, Գլաձոր, Երևան, 1983, Ս. Արևշատյան, Ա. Մաթևոսյան, Գլաձորի համալսարանը միջնադարյան Հայաստանի լուսավորության կենտրոն, Երևան, 1984, Ա. Մաթևոսյան, «Գլաձորի համալսարանի ուսումնական ծրագիրը», էջմիածին, 1984, ԺԱ-ԺԲ, էջ 46-55, նույնի՝ «Նոր վկայություններ Գլաձորի Համալսարանի մասին», ՊԲՀ, 1984, № 4, էջ 20-31, Ա. Դադարյան, «Գլաձորի համալսարանի գրիչները և ձեռագրերը», ԼՀԳ, 1984, № 3, էջ 58-66, Տ. Մկրտչյան, Գլաձորի համալսարանի տեղորոշման նոր վարկած, Երևան, 2016 և այլն:

նապետ Եսայի Նչեցու գլխավորությամբ՝ համալսարանի 44 ուսուցիչների և սաների դիմապատկերով բացառիկ մանրանկարն (նկ. 1)³ ուսումնասիրելիս: Նրանցից անվանապես կարելի է ճանաչել միայն երկուսին՝ Եսայի Նչեցուն, որը պատկերված է վերևում, իսկ նկարի շրջանակին գրված է նրա անունը, և նկարի ներքևում՝ շրջանակից դուրս, ձեռքերը օրհնություն խնդրողի գիրքով վեր պարզած կերպարին, որը մասնագետների միակարծիք ենթադրությամբ պատկերի նկարիչ Թորոս սարկավազն է: Թե ովքեր են մյուս 42-ը, անհնար է ասել, սակայն կարելի է Գլաձորի հիշատակարանների շնորհիվ կազմել ուսուցիչների և սաների անվանացանկը՝ ի մի բերելով յուրաքանչյուրի մասին հայտնի տվյալները, որոնց զգալի մասը գործել է այս մանրանկարի ստեղծման ժամանակ՝ 1320-ական թվականներին, ուստի նրանց պատկերները նույնպես տեղ են գտել այստեղ:

Մանրանկարն ուսումնասիրողների հիմնական մասին անձանոթ է մնացել, քանի որ այն գիտական շրջանառության մեջ է դրվել բավականին ուշ (1986 թ.) Սիրարփի Տեր-Ներսեսյանի՝ Եսայի Նչեցու դիմանկարներին նվիրված ուսումնասիրության շնորհիվ⁴: Նկարի բովանդակության վերաբերյալ հեղինակը գրում է. «Այս տեսարանը, որտեղ ուսուցիչը մեկնում է աշակերտի կողմից ընթերցված աստվածաշնչյան ինչ-որ հատված կամ եկեղեցու հայրերից որևէ գրվածք, միևնույն ժամանակ խորհրդանշական է, քանի որ Եսային իր ներշնչանքը ստանում էր երկնքից: Նույնին պատկերում է հավանաբար կենաց ծառը՝ դրախտի կենտրոնում»⁵:

³ Մանրանկարը պահպանվել է Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց վանքի մի ձեռագրում (թիվ 365), որը պահույնում է Գևորգ Սկևռացու «Մեկնութիւն Եսայեայ» գործը: Ձեռագրի հնագույն հիշատակարանը (1299 թ.), կարելի է ասել, ձեռագրի թերթին գրված մի նամակ է, որի մեջ Կեսարայի Կոստանդին եպիսկոպոսը (հետագայում կաթողիկոս՝ Կոստանդին Գ Կեսարացի, 1307-1322) հայտնում է, թե իր խոստացած այդ գիրքը, որը դեռ չէր կազմված և բաղկացած էր 20 պրակից, Մրենի Վարդան եպիսկոպոսի ձեռքով ուղարկում է Գլաձորի համալսարանի ռաբունապետ Եսայի Նչեցուն և նրան է դիմում ուղիղ խոսքով՝ «...տվի ի տէր Վարդան Մրենու եպիսկոպոսն, որ բերէ առ ձեզ» (Ն. Պողարեան, *Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց*, հ. Բ, Երուսաղեմ, 1967, էջ 270): Իսկ գլաձորցիների մանրանկարը նկարվել և Եսայի Նչեցուն պատկանած այս ձեռագրի սկզբում փակցվել է հետագայում, հավանաբար 1320-ական թվականներին:

⁴ S. Der-Nersessian, « Les portraits d' Esayi Nč'ec'i, supérieur de Glajor », in *Armenian Studies (Études Arméniennes) in Memoriam Haïg Berbérian*, ed. D. Kouymjian, Lisbon: Galouste Gulbenkian Foundation, 1986, pp. 229-241. հայերեն տարբերակը տե՛ս Ս. Տեր-Ներսեսյան, «Գլաձորի ռաբունապետ Եսայի Նչեցու դիմապատկերները» (թարգմ.՝ Խ. Հարությունյանի), *Գեղարվեստի ակադեմիայի տարեգիրք*, 2016, № 4, էջ 281-290: Մանրանկարը գտնավոր հրատարակված է եղել ավելի վաղ՝ *Armenian Art Treasures of Jerusalem*, ed. by B. Narkiss with collaboration M. E. Stone, Oxford, 1980, fig. 92:

⁵ Ս. Տեր-Ներսեսյան, նշվ. աշխ., էջ 283-284:

Նկ. 1. Ձեռ. եղմ. 365՝ Եսայի Նշեցին Գլաձորի համալսարանի
ուսուցիչների և սաների հետ

1946 թ. Լեոն Խաչիկյանը, քննելով ՄՄ 631 ձեռագրում (էջ 49ա-86բ) պահպանված նյութերը, որոնք Գլաձորի սաների ատենախոսությունների նախագրություններ և հատվածներ են, որոշակի պատկերացում է տալիս Գլաձորում ատենախոսությունների հրապարակային ներկայացման մասին: Ուստի կարելի է նաև ենթադրել, որ մանրանկարում հենց այդպիսի մի ավարտական ատենախոսության ներկայացման պահ է, որտեղ ընթացող էր, ուսուցիչների և ավագ սաների ներկայությամբ (նրանք վեղարներով են) կենտրոնում թասակով պատկերված սաներից մեկը բացում է փոքրիկ գրակալին դրված մատչանը և ներկայացնում իր ատենախոսությունը: Մանրանկարի ստորին ձախ կողմում թասակ կրող ևս մի կերպար կա, և, հնարավոր է՝ նա այդ օրվա երկրորդ ատենախոսը պիտի լիներ:

Դիմանկարներից դատելով, նկարիչն անձամբ ճանաչել է բոլորին և փորձել փոխանցել նրանց անհատական դիմագծերը: Պատկերի վերին աջ մասում՝ Եսայի Նչեցու դիմաց, ավելի տարեց վարդապետներն են:

Պատկերի մասին այսքանով բավարարվելով (տե՛ս նաև ստորև՝ Թորոս Սարկավագի մասին հատվածը) դիտարկենք ուսուցիչների և սաների անվակացանկը: Գլաձորի մասին հիմնական սկզբնաղբյուրն այստեղ գրված մատչաններն ու դրանց հիշատակարաններն են, ուստի անվանացանկը կազմվել է հիշատակարանային նյութի հիման վրա, երբեմն էլ տվյալներ են ներառվել այլ աղբյուրներից:

Գլաձորի հիշատակարանների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ դրանց հեղինակներն իրենց ազգականների վերաբերյալ տեղեկություններ գրեթե չեն հայտնում, ծնողներին լավագույն դեպքում նշում են ընդհանրական ձևով՝ առանց անունների: Օրինակ՝ ընթացող էր Եսայի Նչեցու գրած բազմաթիվ հիշատակարաններում, ինչպես նաև նրա մասին՝ մեծարական կամ հիշատակ հայցող հիշատակություններում (դրանց թիվը կարող է 100-ի հասնել) ոչ մի անգամ ծնողների անունը չի նշվում: Սա վերաբերում է նաև նախորդ և հաջորդ ընթացողների՝ Ներսես Մշեցուն և Տիրատուր Կիլիկեցուն (նրանց մասին հիշատակություններն ավելի փոքրաթիվ են). փաստորեն դա սկզբունք է եղել, որին հետևել են մյուս գլաձորցիները, չնչին բացառություններով:

Գլաձորի ուսուցիչների և աշակերտության ընդհանուր թվի մասին կարելի է պատկերացում կազմել մի տվյալից, ըստ որի իր ընթացողներից ողջ ընթացքում Եսայի Նչեցին վարդապետական աստիճան է շնորհել 360 հոգու⁶: Ներկա անվանացանկն ընդգրկում է 73 անուն:

⁶ Դ. Ալիշան, նշվ. աշխ., էջ 23, Գ. Յովսեփեան, նշվ. աշխ., էջ 256, Ա. Մովսիսյան, Ուրվագծեր հայ դպրոցի և մանկավարժության պատմության, Երևան, 1958, էջ 175:

Առաֆել Հաղբատեցի – Գլաձորի վարդապետներից: Առաջին անգամ հիշվում է 1313 թ. Գլաձորում իր մտերիմ Ավետիսի պատվերով ընդօրինակած ձեռագրի հիշատակարանում («Հաաֆումն մեկնութեան մարգարետութեան եզեկիլի եսայեայ»): Առաֆելը նշում է նաև գրչության ժամանակ իրեն աշակցած Պողոսին՝ «գրարեմիտ գործակալ տեղոյս», և թուղթ կոկող երկու պատանյակների՝ Ավագին և Սարգսին, նաև մի կենցաղային մանրամասն, կապված Սյունյաց անվանյալ առաջնորդ, իշխանագուն Ստեփանոս Տարսայիճի՝ Գլաձոր կատարած անակնկալ այցի հետ. «Մինչ դեգերեալ նստէի տոչորմամբ սրտի ի գրումն սուրբ մարգարէիս, եկն առ մեզ գեղաղէշ եւ շնորհընկալ ֆահանայն Ստեփաննոս՝ որդի մեծ Զալալին եւ ժառանգ գերահոշակ Աթոռոյս Սիւնեաց, եւ եբեր մեզ միւրզ եւ չուր ցուրտ, որ եւ տացէ Քրիստոս նմա զջուրն կենդանի»: 1328 թ. Գլաձորում ստացել է Աստվածաշունչ (միայն հիշատակարանն է պահպանվել), որի գրիչն էր Դավիթ Գեականցին: Հիշատակարանում Առաֆելը բավական մանրամասն (օրերի նշմամբ) գրում է գրչության սկզբի ու ավարտի մասին, ուշագրավ նշումներ անում Գլաձորի մասին: Այդ ժամանակ նա արդեն Տփլիսի (Թիֆլիսի) դպրոցի ղեկավարն էր, ինչի մասին կարելի է եզրակացնել ձեռագրի ծաղկող Թորոս Տարոնացու կարճ ֆառյակից՝

«Առաֆեալ Հաղբատեցի
եւ Բաբունի եւ Թֆլիսի,
Աղօթք արա դու Թորոսի,
Որ զգիրֆս ծաղկեցի»:

Հիշատակարանում Առաֆելը նշում է նաև ծնողներին և ֆրոջը («...ի յիշատակ ինձ եւ ծնողաց իմոց, ֆաղցրիկ հօրն իմոյ՝ Խոցադեղին, եւ մօրն իմոյ՝ Խաթութ, եւ քեռն իմոյ՝ Խորիշահի»): Համալսարանը ավարտելուց հետո վերադարձել է Հաղբատ՝ ուսուցչության (ԺԴ, Ա, 233-235, ԺԴ, Բ, 27-30):

Առաֆել – վարդապետ Գլաձորում, իր համերկրացի Իսրայել վարդապետի հետ, հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն, միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրանց մասին նշվում է՝ «Առաֆել եւ Իսրայել վարդապետք ի գաառնէն Արտագուն» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Ավագ – հայտնի գրիչ և մանրանկարիչ, Գլաձորի սան, որին առաջին անգամ 1313 թ. հիշատակում է Առաֆել Հաղբատեցին՝ Ավետիսի պատվերով ընդօրինակած ձեռագրի հիշատակարանում, որպես օգնական և թուղթ կոկող պատանու. «Եւ գսիրելի եւ գուշիմ համբակֆս մեր եւ զշնորհագով աշակերտել մանկունֆս, որ բագում աշխատեցան ի սպասատուրութիւն եւ ի կոկել

ֆարտիզիս տէր Աւագ եւ Սարգիս»։ Հետագայում դարձել է հանաչված նկարիչ-ծաղկող, հիշատակվում է որպէս «դպիր» և «սարկավագ», իսկ Մխիթար Անեցի գրիչը 1334 թ. Սուլթանիայում իր գրած և Ավագի ծաղկած ձեռագրում (Ավետարան) խնդրում է հիշել՝ «զֆաշ ֆարտուղարն եւ անհամեմատ նկարողն՝ Ավագ վարդապետն»։ Աշխատել է տարբեր վայրերում, հատկապէս Սուլթանիայում, եղել է նաև Կիլիկիայում։ Հիշատակարաններից մի ֆանիսում գրչության ժամանակը նշելիս՝ նա մեծարանքով հիշատակում է Գլաձորի բաբունապետ Եսայի Նչեցուն (ԺԴ, Ա, 234, ԺԴ, Բ, 200, Արևշատյան, Մաթևոսյան, 1984, 44)։

Ավագտէր – վարդապետ Գլաձորում, 1337 թ. ձեռք է բերել (100 «մթխալ» արծաթով գնել է) 1303 թ. նույն տեղում գրված մի մատյան (ՄՄ 3606)։ Հիշատակարանում իր մասին նշում է՝ «...Աւագտէր սպասատւ բանին, որ անուամբ միայն եմ վ[արդա]պ[ետ]... որ բազում ժամանակս աշխատեցայ առ ոտս մեծ բաբունապետացն յԵսայի եւ Տիր[ատր]ոյ» (ԺԴ, Բ, 275)։

Ավետիս (Աւետիս, Աւետեաց) – Գլաձորի սաներից, հիշատակարանում գրում է, թէ վաղուց հանաչել է Եսայի Նչեցուն։ 1313 թ. նա Գլաձորում պատվիրել է բաբունապետի «Հաւաքումն մեկնութեան մարգարեութեան Եզեկիէլի Եսայեայ» աշխատությունը, որն ընդօրինակել է Առաքել Հաղբատեցին։ Վերջինիս հետ ունեցած մտերմության մասին Ավետիսը գրում է. «Ետու գրել գիրքս զայս ի ձեռն իմոյ հոգեւոր հարազատին Առաքել Հաղբատեցոյ, որ է համայարկ եւ համասեղան, եւ ոչինչ գոյր ի միջի մերում, բայց մի կամք եւ մի յաւժարութիւն, եւ ամեն ինչ հասարակաց էր»։ Նրա և Առաքել Հաղբատեցու անունից գրված հիշատակարանում նշվում են նաև Գլաձորի այլ միաբաններ (ԺԴ, Ա, 233-235)։

Բարսեղ – Գլաձորի վարդապետներից, Գրիգորիս Ցաղմանեցու աշակերտներից, գրիչ, որն իր ընդօրինակած մատյանի («Բարսեղի Կեսարացոյ մեկնութիւն Վեցօրեայ գործոց արարչութեան», ՄՄ 1657) հիշատակարանում նշում է.

«Յիշեցեմ գԳրիգորէս վարդապետն իմ ողորմած,

Զիս՝ աշակերտ նորին՝ խիստ ցած» (ԺԴ, Ա, 257)։

Գրիգոր Բջնեցի Խապար – արքեպիսկոպոս, ուսանել է Գլաձորում և Եսայի Նչեցու պատվերով ընդօրինակել նրա «Վերլուծութիւն ֆերականութեան» գործը, որի մասին վերջինս հիշատակարանում գրում է. «Ետու գրել զսա ձեռամբ արքեպիսկոպոսին Բջնոյ տէր Գրիգոր կոչեցեալ, մականուն Խապար, որ կայր յուսումն կրթութեան առ մեր»։ Ավելի վաղ աշխատել է Վարդան

Արևելցու գլխավորած խոր Վիրապի դպրոցում (ԺԴ, Ա, 156, 231, Արևշատ-
յան, Մաթևոսյան, 1984, 42):

Գրիգորիս Ցաղմանեցի (Երզնկացի) – վարդապետ, Գլաձորի ուսուցիչ-
ներից, 1314 թ. Գլաձորում ստացած ձեռագրի («Պատճառ սահմանաց
գրոց») հիշատակարանում պատմում է իր մասին՝ «ծննդեամբ էի յերկրէն
հարդբերոյ, ի գաւառէն Ցաղման կոչեցեալ եւ մայրական գրիօք եկեալ ի
գաւառն Եկեղեաց, եւ անդ սնեալ ի մեծահոշակ վանսն Տիրաշէն», նշում է, որ
այնտեղ ուսանել է Մովսես Կիլիկեցի վարդապետի մոտ, որի հետ տեղա-
փոխվել են Դարանաղյաց գավառի Ս. Գրիգոր Լուսավորչի վանք: Հետո եկել
է Գլաձոր: Ձեռագրի գրիչը՝ Գլաձորում նրա աշակերտներից Մխիթար Երզն-
կացին, նշում է, որ մատյանը գրել է «հրամանաւ մեծ եւ երանեալ վարդապե-
տիս իմոյ՝ Գրիգորիսի Երզնկայեցոյ՝ բանի սպասատրի, ի վարժումն անձին
խրոյ եւ ամենայն բանասիրաց»: Գրիգորիս Ցաղմանեցու աշակերտներից
հիշվում է նաև Բարսեղը՝ որպես գրիչ (ՄՄ 1657) (ԺԴ, Ա, 254-257):

Գրիգոր – գրիչ Գլաձորում, 1335 թ. ընդօրինակել է Ներսես Լամբրոնա-
ցու մեկնությունների ժողովածու Սարգիս Բահանայի համար (ՄՄ 1141):
Հավանաբար նա է 1338 թ. համալսարանի՝ Հերմոնի վանք տեղափոխվե-
լուց հետո մեզ հասած առաջին ձեռագրի գրիչը (ԺԴ, Բ, 210-211, Ղազա-
րոսյան, 1984, 65):

Գրիգոր – վարդապետ Գլաձորում, հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն՝
միաբարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրա մասին նշվում է՝
«Գրիգոր վարդապետ ի յԱպրակունիս գեղջէ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Դավիթ – վարդապետ, Գլաձորի համալսարանի բարոնապետներից,
Ներսես Մշեցու և Եսայի Նշեցու գործակիցը, որը միաժամանակ եղել է Վերին
Նորավանքի առաջնորդը և գլխավորել տեղի դպրոցը: 1295 թ. Սյունյաց մետ-
րոպոլիտ Ստեփանոս Օրբելյանի կազմած՝ Հայոց կաթողիկոս Գրիգոր Անա-
վարդեցուն ուղղված պատասխան նամակի տակ, Եսայի Նշեցուց հետո,
ստորագրել է. «Ես Դավիթ՝ նուաստոգի Բարոզի բանի և վարդապետ Հայաս-
տանս եկեղեցոյ, համախոն եւ միաբան եմ այսմ ուղղադասան թղթոյս, որ
ունի ճշմարտիւ զսուրբ հարցն աւանդութիւնն...»: Իսկ 1314 թ. նմանատիպ
մի նամակում Դավթի անունը հիշատակված է Սյունյաց երկու եպիսկոպոս-
ներից անմիջապես հետո և Եսայի Նշեցու անունից առաջ:

1302 թ. Սյունյաց մետրոպոլիտ Հովհաննես Օրբելը այցելել է Վերին Նո-
րավանք և միաբանության գործունեությունը խրախուսելու համար չորս
գյուղ է նվիրել վանքին, որի մասին նշված է Վերին Նորավանքում վանահայր
Դավթի ստացած մի ձեռագրի հիշատակարանում:

Գլաձորում Դավիթը Եսայի Նշեցու հետ հիշատակվում է առանձնակի մեծարանով, մասնավորապես՝ 1309 թ.՝ «ի վարժապետութեան մեծիս Եսայեայ եւ եռամեծին Դաւթայ», 1321 թ. հիշատակարանում՝ «ի հայրապետութեան սուրբ և բազմերջանիկ հոգևորաց Հայոց՝ երկուց ամուլաց նշմարիս հաւատոյ մերոց՝ Դաւթի և Եսայեայ»: Վերին Նորավանքում Դավթի գործակիցն է եղել նրա եղբորորդի Կարապետը, որի մասին է վկայում Բենեդ Գրչի 1312 թ. հիշատակարանը՝ «ի վանս, որ Վերի Նոր[ավ]անս կոչի... յառաջնորդութեան սուրբ բաբունապետիս Դաւթի եւ եղբարորդոյ իւր՝ Կարապետի»: Նույն թվականին նա ստացել է Խաչատուր Գրչի ընդօրինակած մի ձեռագիր՝ «Մեկնութիւն սաղմոսաց Ներսիսի Լամբրոնացոյ» (ՄՄ 4679): 1321 թ. Դավիթը Գլաձորում Կյուրոն վարդապետի ընդօրինակած մի Ավետարան (Բրիտանական գրադարան 14) ընծայել է Ս. Աստվածածին վանքին, որի առաջնորդ Մկրտչին իր հոգևոր որդին է համարում՝ «Նուսատս ի շարս ուսուցչապետաց՝ Դաւթ, շնորհեցի զսուրբ Աւետարանս Սուրբ Աստուածածնին եւ առաջնորդի սուրբ անապատին Մկրտչին՝ հոգևոր որդեկին իմոյ»:

Դավիթ բաբունապետը 1329 թ. արդեն մահացել էր, քանի որ որպես Վերին Նորավանքի բաբունապետ հիշատակվում է նրա աշակերտ Կյուրոնը, որը հիշատակարանում կոչվում է սպասավոր «սուրբ գերեզմանի բաբունապետին Դաւթի»: Վերին Նորավանքում պահպանվել է նրա տապանաքարը (Օրբելեան, 1910, 462, ԺԴ, Ա, 22-23, 156, 216-217, 412-413, ԺԴ, Բ, 49):

Դավիթ Գետկեցի – քահանա, Գրիշ, 1328 թ. Գլաձորում ընդօրինակել է Աստվածաշունչ Առաքել Հաղբատեցու համար (միայն հիշատակարանն է պահպանվել): Նրա անունը նշվում է ինչպես ստացողի («Եւ ետու գրել զսա ձեռամբ կուսակրօն քահանայի իմաստուն Գրչի եւ քաջ քարտուղարի՝ Դաւթի Գետկեցոյ»), այնպես էլ իր հիշատակարանում («Քաբունի՝ Առաքել անուն յորջորջեալ, տենչացաւ այսմ աւետաբեր եւ լուսատու քանձուցս, եւ ետ գրել զսա ինձ՝ մեղապարտ եւ անպիտան Գրչի Դաւթի Գետկեցոյ»): Հավանաբար նա է Ներսես Տարոնացի վարդապետի համար 1332 թ. ընդօրինակված Աստվածաշնչի (Վենետիկ, 1007) գրիչներից մեկը (ԺԴ, Բ, 29-30, 134-136):

Դավիթ Հաղբատեցի – հիշատակվում է 1317 թ. Գլաձորում Սարգիս Գրչի գրած հիշատակարանում, որպես նրա հոգևոր եղբայրներից մեկը (մյուսը Թորոս Տարոնացին էր): Սարգիսը նշում է՝ «...յիշեա... եւ զեղբայրս իմ՝ ԳԴԻՍ Հաղբատեցի, եւ զԹորոս ծաղկող Տարոնեցի» (ԺԴ, Ա, 319):

Եսայի Նշեցի – վարդապետ, աստվածաբան, Գլաձորի համալսարանի բաբունապետ 1284-1338 թթ.: Ծնվել է Սասունի Նիշ գյուղում, կրթություն

ստացել Մշո Առաքելոց վանքում՝ Ներսես Մշեցու մոտ, հանդիսացել նրա սիրելի աշակերտն ու գործակիցը: 1281 թ. ուղեկցել է ուսուցչին՝ դպրոցի նոր վայր գտնելու նամփոքության ժամանակ՝ դեպի Քաջբերունիք ապա Վայոց ձոր, որի Աղբերց վանքում հաստատվելուց հետո (1282) դարձել է վարդապետարանի աշխատանքների կազմակերպման գործում Ներսես Մշեցու ակտիվ աշակիցը: Վերջինս, 1284 թ.՝ մահից առաջ, Եսայի Նշեցուն է փոխանցել համալսարանի բաբունապետությունը, չնայած նրա երիտասարդ տարիքին: Եսայի Նշեցու շուրջ 54-ամյա ղեկավարման տարիներին Գլաձորի համալսարանը վերածվել է համահայկական հոշակավոր ուսումնական և գիտական կենտրոնի: Բաբունապետության ընթացքում նա վարդապետական գավազան է շնորհել 360 հոգու:

1303 թ. Ստեփանոս Օրբելյանը, Եսայի Նշեցուց ստանալով իր պատվիրած մի աշխատություն (եզեկիելի մարգարեության մասին մեկնողական երկ), շնորհակալական գրությամբ նրան դիմում է հետևյալ խոսքերով. «Յիսուսական համալսարանացն պետ և ձիր իմաստից... ով դպրապետ աննառ դպրոցացն և համակ դիւան անհասական խորոցն վարդապետ Եսայի»:

Եսայի Նշեցին համալսարանի ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնելուց ու դասավանդելուց բացի մեծ ուշադրություն է դարձրել գրչության գործին: Նա բազմաթիվ մատյաններ է պատվիրել ու ստացել, ինքն էլ գրավել է գրչությամբ, խմբագրությամբ ու սրբագրությամբ: Նա թողել է նաև մատենագրական հարուստ ժառանգություն՝ մեկնողական և դավանաբանական աշխատություններ, ֆարզներ և հառեր, թղթեր: 1323 թ. ստացած Ավետարանի (ՄՄ 6289) հիշատակարանում (գրիչ, ծաղկող Թորոս Տարոնացի) փառաբանում է Օրբելյան իշխաններին և մետրոպոլիտներ Հովհաննես Օրբելին ու Ստեփանոս Տարսայիին, և ուշագրավ նշումներ անում Գլաձորի մասին: Գլաձորյան ձեռագրերում պահպանվել է Նշեցու չորս դիմանկար:

Եսայի Նշեցու մասին վերջին երեք վկայությունները 1337 թվականից են՝ Ավագտեր և Եփրեմ գրիչների և Ավագ ծաղկողի հիշատակարաններում: Նրա մահվան թվականն արձանագրել է Սամվել Անեցու ժամանակագրության շարունակողներից մեկը՝ «ԶԶԷ (1338) վախճանեցաւ սուրբ վարդապետն Եսայի»: Այդ թվականին որպես համալսարանի բաբունապետ հիշատակվում է միայն Տիրատուր Կիլիկեցին արդեն Հերմոնի վանքում (ԺԴ, Ա, 457-458, ԺԴ, Բ 275-277, 300, Անեցի, 2014, 278, Յովսէփեան, 1969, 401, Քյոսեյան, 2018, 502-506):

Եփրեմ – գրիչ, 1318 թ. Գլաձորում ընդօրինակել է մեկնությունների ժո-

ղովածու (ՄՄ 1419)՝ իր վարդապետ Մարտիրոսի պատվերով (հիշատակարանում իրեն կոչում է պատանի): Հիշատակարանում նշում է նախօրինակը շնորհող Առաքել կուսակրոն ֆահանային, որին կոչում է հոգևոր հայր («զհայրն իմ հոգետո՜ր զԱռաքելայ կուսակրան ֆահանայ, եւ սպասատու բանի, որ զարինակն շնորհեաց»), հավանաբար խոսքը Առաքել Հաղբատեցու մասին է: Որպես իր երկրորդ ծնողի հիշատակում է նաև իր ֆեոուն՝ Հովհաննես ֆահանային, հայտնելով, որ այդ տարի նա ուխտի է մեկնել Երուսաղեմ: Նշում է նաև ֆեոու նույնանուն ընկերոջը («զՅովհաննէս ֆահանայ, որ է իմ արեմառու, եւ զՍովհաննէս ընկեր նորին»): Հավանաբար նույն Եփրեմն է նաև Ներսես Տարոնացի վարդապետի համար 1332 թ. ընդօրինակված Աստվածաշնչի (Վենետիկ, 1007) գրիչներից մեկը: 1337 թ. Հովհաննես Սամաղարի համար Գլածորում ընդօրինակել է իմաստասիրական ժողովածու (Ս. Պետերբուրգ, Արեւելյան ձեռագրերի. ինստ., B 116) (ԺԴ, Ա, 358-359, 134-136, ԺԴ, Բ, 275-276):

Թորոս Տարոնացի — Գլածորի տաղանդավոր մանրանկարիչ և գրիչ, որդի Սարգիս ֆահանայի և Մարիամի, ծնունդով Մուշ ֆաղափց: Գլածորում առաջին անգամ հիշատակվում է 1307 թ. երկու ձեռագրի հիշատակարանում՝ մեկը Մովսիկի, մյուսը՝ իր: Մխիթար Երզնկացին 1314 թ. Գլածորում իր ընդօրինակված մատյանի ծաղկողի մասին հիշատակարանում գրում է. «Ես՝ նուսատ անուն Մխիթար կոչեցեալ Եզնկայեցի, գնալով մայրն իմաստից՝ Գլածոր... եւ հանդիպեալ բարեմիտ եւ ֆաղցրատեսակ եղբօր, լցեալ ամենայն իմաստութեամբ եւս առաւել գրականութեամբ եւ ծաղկողութեամբ, անուն կոչեցեալ՝ Թորոս, ի Տարօն գաւառէ, ծաղկազարդեաց զգիրս գայս, վասն յոյժ սիրելոյ զմեզ. ով որ հանդիպիք, յիշեալիք զինքն եւ զիւր ծնողսն»:

Թորոս Տարոնացու փառավոր գործերից է 1318 թ. Եսայի Նշեցու համար ընդօրինակված Աստվածաշնչի (ՄՄ 206) նկարազարդումը, որտեղ նա խորաններից մեկի լուսանցքում պատկերել է Եսայի Նշեցուն, իսկ հանդիպակաց էջի խորանի զուգադիր մասում թողել իր ինքնանկարը: 1321 թ. Գլածորում ծաղկել է Կյուրոն վարդապետի՝ Մարտիրոս Բաբունապետի համար ընդօրինակված Ավետարանը (Բրիտանական գրադարան 14), նույն թվին՝ մեկ այլ Ավետարան Բուրթել իշխանի և նրա կնոջ՝ Վախախի համար (Եղմ. 2360): 1323 թ. ընդօրինակել ու ծաղկել է Եսայի Նշեցու ստացած շֆեղ Ավետարանը (ՄՄ 6289), որի հիշատակարանում իր մասին գրում է. «Ես եւ՝ զանաւթան Թորոս ի Տարօնոյ, [ի] ֆաղափէ Մշոյ»: 1328 թ. Գլածորում ծաղկել է Առաքել Հաղբատեցու համար գրիչ Դավիթ Գետկեցու ընդօրինակված Աստվածաշունչը (միայն հիշատակարանն է պահպանվել):

Մեկ այլ Ավետարան (միայն հիշատակարանն է պահպանվել), Թորոսն ընդօրինակել և ծաղկել է 1328 թ. Մարտիրոսի որդի Պարոնշահի պատվերով: Հավանաբար այդ ժամանկ նա տեղափոխվել է Արևմտյան Հայաստան, քանի որ հիշատակարանում գրում է Տարոնում կատարված դեպքերի մասին, իսկ 1331 թ. մեկ այլ ձեռագիր ծաղկել է Ապահունյաց գավառում: 1332 թ. Ներսես վարդապետի համար ընդօրինակված Աստվածաշունչը (Վնտկ. 1007) ծաղկելով՝ հիշատակարանում նշում է պապին և ծնողներին՝ «զԹորոս ծաղկող, եւ գպապն իմ՝ Սիար, եւ գհայրն իմ՝ Սարգիս քահանայ, եւ գմայրն իմ՝ Մարիամ, ի քաղաքն Մշոյ» (ԺԳ, Ա, 134, 256, 356-357, 413, 415, 458, ԺԳ, Բ, 30, 47-48, 103-104, 136):

Թորոս – գրիչ, Գլաձորում 1321-ից հետո (մոտակա տարիներին) Սարգիս վարդապետի պատվերով ընդօրինակել է մի մատյան՝ «Յաղագս եւթն խորհրդոց եկեղեցոյ քրա Թովմայի» (ՄՄ 560) (ԺԳ, Ա, 414):

Թորոս Սարկավագ – մանրանկարիչ Գլաձորում, ստեղծել է Եսայի Նշեցու և Գլաձորի ուսուցիչների ու աշակերտների մի եզակի մանրանկար, որը շուրջ 1320-ական թթ. փակցվել է 1299 թ. Գլաձոր ուղարկված մի ձեռագրի սկզբում (Եղմ. 365, էջ 2): Մանրանկարը վերին մասում, նկարի շրջանակի վրա ունի «ԲԱՔՈՒՆԱՊԵՏՆ ՄԵՐ ԵՍԱՅԻ» մակագրությունը: Վերին ձախ անկյունում գահավորակին բազմած բաբունապետն է՝ մի ձեռքում գավազան, մյուսն օրհնության դիրքով: Ուսուցիչներն ու աշակերտներն ուղղանկյուն տարածքի աջ ու ձախ կողմերում են, համապատասխանաբար՝ 27 և 14 հոգի, իսկ մեկը պատկերի ողջ կենտրոնը զբաղեցնող նոնենու բնից ելնող մի ճյուղին է հենել փոքրիկ գրակալն ու պատրաստվում է բացել իր մատյանը: Բոլոր պատկերվածների դեմքերն անհատականացված են, ինչից երևում է, որ նկարիչը ճանաչել է նրանց: Մանրանկարի շրջանակից դուրս, ներքևի ստորին աջ կողմում մի փոքրամարմին ծնկած մարդ է պատկերված, որը հավանաբար նկարիչն է: Նրա դեմքը երեք քառորդով շրջված է դեպի դիտողը, ձեռքերն առաջ են պարզված՝ օրհնություն խնդրողի դիրքով: Ընդհանուր առմամբ, մանրանկարում պատկերված է 44 դեմք: 1311 թ. Թորոս Սարկավագը նկարագարել է Ծեր անունով քահանայի ընդօրինակած մի Ավետարան (ՄՄ 10859), որի գրչության վայրն անհայտ է: Բազմաթիվ հիշատակագրություններում նա իրեն կոչում է «Թորոս սարկավագ», հավանաբար տարբերվելու համար Գլաձորի հայտնի նկարիչ Թորոս Տարոնացուց: Այս ձեռագրի պատկերներից մեկում նույնպես առկա է նկարչի ինքնանկարը (ԺԳ, 848, ԺԳ Ա, 212):

Իսրայել – վարդապետ Գլաձորում, որն իր համերկացի Առաքել վար-

դապետի հետ միաբանների շարքն է անցել: Վերջիններս ցանկում նրանց մասին նշվում է. «Առաքել եւ Իսայել վարդապետք ի գաւառէն Արտագո» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Կարապետ – երեց, 1317 թ. Գլաձորում ընդօրինակել է մի ժողովածու (ՄՄ 6897), որի ծաղկողն է Թորոս Տարոնացին: Նույն թվականին մասնակցել է Կիրակոս վարդապետի համար Գլաձորում ստեղծվող Աստվածաշնչի (ՄՄ 353) գրչությանը, հիշատակարանում նշում է ծնողներին՝ Գրիգոր և Հազարեվարդ (ԺԴ, Ա, 320-323):

Կարապետ Տոսպեցի – վարդապետ, որը ֆահանայական եռամյա կրթությունը Հովհաննես Արնիշեցու մոտ ստանալուց հետո եկել է Գլաձոր և Եսայի Նշեցու մոտ 8 տարվա ուսումնառությունից հետո ստացել վարդապետական գավազան՝ 30 տարեկանում: Անթվական հիշատակարանում գրում է. «Ես՝ նուաստ Կարապետ վարդապետս, որ եմ ի գաւառէն Տոսպայ, մերձ առ ստորոտ լերինն Վարագայ եւ ի տղայութեան հասակին սիրեցի զսպասաւորութիւն բանի, գնացի առ Յովհաննէս վարդապետն Արնիշեցի եւ աշակերտեցի նմա Գ (3) ամ, եւ առի զարհնութիւն կարգի ֆահանայութեան. եւ անտի գնացի ի մենաստանն Գլաձոր առ հոշակաւոր վարդապետն Յեսայի, եւ անդ կացեալ ամս Ը (8) առի զարհնութիւն հրամանի վարդապետութեան՝ յերեսուն ամին» (ԺԴ, Բ, 303):

Կիրակէ – գրիչ Գլաձորում, որը 1318 թ. մասնացվել է Եսայի Նշեցու համար պատրաստված Աստվածաշնչի գրչությանը, ընդօրինակելով շուրջ 30 քերթ (ՄՄ 206, էջ 511ա-542բ): Հիշատակարանում իր անունը գրել է համառոտագրված՝ «Կիրկէ» (ԺԴ, Ա, 357):

Կիրակոս – վարդապետ, «Բաբունապետ» (ըստ Տիրացու գրչի հիշատակարանի): 1317 թ. Գլաձորում պատվիրել և ստացել է մի Աստվածաշունչ (ՄՄ 353), որի գրչությանը նաև ինքն է մասնակցել, իսկ նախօրինակը տրամադրել է Եսայի Նշեցին («Զամենամեղ ոգի՝ զԿիրակոս գրիչ եւ ստացաւ սուրբ Կտակացս, եւ զծնաւսն իմ եւ զերջանիկ Բաբունապետս մեր, որ զօրինակս շնորհեաց»): Գրչությանը մասնակցել են Գլաձորի այլ գրիչներ, որոնցից մեկը Կիրակոսի եղբորորդի Հովհաննես սարկավազն էր, մյուսները՝ Կարապետ երեցը և Տիրացուն, մանրանկարիչն է Թորոս Տարոնացին («Զսուրբ պատկերաց նկարագրոս՝ զԹորոս»): Պահպանվել է նաև Կիրակոսի ընդօրինակած «Գիրք պիտոյից»-ը (ՄՄ 1681), որի հիշատակարանն անթվական է (ԺԴ, Ա, 321-323, ԺԴ, Բ, 282):

Կյուրոն (Կիրիոն, Կերիոն) – Գլաձորի վարդապետ, միաժամանակ Վե-

րին Նորավանքի բաբունապետ Դավթի սան և հաջորդ: Առաջին անգամ հիշվում է Գլաձորում 1321 թ. Մարտիրոս բաբունապետի համար իր ընդօրինակած Ավետարանի (Բրիտանական գրադարան 14) հիշատակարանում, որտեղ գրչության վայրի մասին գրում է. «ի վարժապետութեան սուրբ եւ բազմերշանիկ քաջ հռետորաց Հայոց՝ երկուց ամուլաց նշմարիտ հաւատոց մերոց՝ Դավթի եւ Եսայեա, ի հոչակատու եւ սուրբ մենաստան համալսարանիս Գլաձորոյ, ընդ հովանեաւ Սուրբ Ստեփանոսի եւ աստուածընկալ վերասացեալ դպրապետացս»: Իսկ ստացող Մարտիրոս բաբունապետը շեշտում է Կյուրոնի՝ Դավթի սան լինելը՝ «...յիշեա՛ ի Տէր, նաեւ զբազմավէր հոգիս՝ զԿերիոն գծողիս. ամէն: Եւ ապա զմիշտ յիշելին զմեծ բաբունապետ նորին՝ Դավթ»։ Նույն թվականին Կյուրոնը կազմել է Ներսես Գրչի՝ Վարդանի համար ընդօրինակած «Գիրք պիտոյից»-ը, որի հիշատակարանում իրեն կոչում է վարդապետ. («...Նաեւ բազմավէր անձին իմոյ՝ Կերիոն վարդապետի, որ զգիրքս կազմեցի»): 1329 թ. Վերին Նորավանքում գրված մի ձեռագրի հիշատակարանում արդեն համարվում է այդ վանքի առաջնորդ և ուսուցչապետ (ԺԴ, Ա, 412-414, ԺԴ, Բ, 49):

Կոստանդին – վարդապետ Գլաձորում, որն իր համերկրացի Հովհաննես վարդապետի հետ միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրանց մասին նշվում է. «Կոստանդին եւ Յոհաննէս վարդապետք ի յաշխարհէն Կիլիկիոյ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Հակոբ – վարդապետ Գլաձորում, որը հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն, միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրա մասին նշվում է՝ «Յակոբ վարդապետ ի գիտաբաղաբէն Գառնոյ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Հակոբ Թագորեցի – վարդապետ, բանաստեղծ: 1314 թ. Գլաձորում Ստեփանոս Տարսայիկի պատվերով գրված մի Ավետարանում չափածո հիշատակարան է գրել, որտեղ նշվում է, թե ստացողն այդ Ավետարանը նվիրել է տեր Սարգսին: Չափածոն ծայրակապ է՝ մեկընդմեջ տողերի առաջին տառերով կարդացվում է «Տէր Սարգսի է Աւետարանս»: Հեղինակին վերաբերող տողերն են՝

«Ձյարմարող այսքմ չափի՝
 ԶՅակոբ նուսատ Թագորեցի,
 Աղաչեմ յիշել սիրով ի լի»:

1318-ին Գլաձորում իր համար ընդօրինակել է Գրիգոր Նյուսացու «Յաղագս բնութեան մարդոյ» երկը, հիշատակարանում նշելով՝ «ես՝ անարժան եւ մեղսամակարդ, սոսկ անուամբ սպասատու բանի Յակոբ Թագորցիս, փա-

փագալ եղէ աստուածային գանձուս առ ի վարժումն անձին իմոյ»։ Երախտագիտությամբ Եսայի Նշեցուն հիշատակելուց բացի, նշում է նաև նրա հոգեզավակ Տիրացուին՝ նրան կոչելով իր հոգևոր եղբայր (ԺԴ, Ա, 153-154, 360-361):

Հայրապետ – վարդապետ Գլաձորում, որը հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն, միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրա մասին նշվում է՝ «Հայրապետ վարդապետ Յոթնաղբիւր գեղջէ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Հովասափ (Յովասափ) – կուսակրոն ֆահանա, Մոմիկի ուսուցիչը, որին նա հիշատակում է 1298 թ. Նորավանքում ընդօրինակած Ավետարանի (ՄՄ 2848) հիշատակարանում՝ «...գրագմերախտի ուսուցիչն իմ զՅովասափ կուսակրոն ֆահանայ»։ Այդ նույն թվականին Հովասափը մի ձեռագիր է ընդօրինակել Գլաձորի համալսարանի բաբունապետ Եսայի Նշեցու հանձնարարությամբ (ՄՄ 1363): Նորավանքում պահպանվել է Հովասափի անունով 1324 թվակիր մի տապանաֆար, հավանական է, որ նույն մարդուն է պատկանում (ԺԴ, 679, Մաթևոսյան, 2017, 171, 196, 200):

Հովհաննես (Յովհաննէս) – Գլաձորի համալսարանի սան, գրիչ, որի ընդօրինակած մատյանի («Գիրք պիտոյից») միայն 1298 թ. հիշատակարանն է պահպանվել. «Ի թուականիս Զեէ (1298), գրեցաւ սա ի գաւառիս կոչեցեալ Վայոց ձոր, ի վանս Գլաձոր, ընդ հովանեաւ Սուրբ Նախավկայիս, ի վարժապետութեան Եսայեայ... ձեռամբ յոգնամեղ ծառայիս Յոհաննիսի՝ աշակերտի բանի» (ԺԴ, 825):

Հովհաննես – վարդապետ, Եսայի Նշեցու սան և գործակից. 1303 թ. Ստեփանոս Օրբելյանի պատվերով Եսայի Նշեցին գրելով Եգեկիելի մարգարեության մասին մեկնողական մի աշխատություն՝ վերջաբանի մեջ խնդրում է հիշել Հովհաննեսին, որը սրբագրել է այդ գործը՝ «գաշխատասէր եւ գառատամիտ վարդապետն Յոհաննէս՝ զծնեալ որդեակն իմ ի Քրիստոս, ի ձեռն որոյ սրբագրութիւն տառիս եղես»։ Հավանաբար նույն Հովհաննեսն է այս երկի հնագույն օրինակներից մեկի գրիչը, որը ձեռագրում (ՄՄ 2511, էջ 378ա) թողել է ստացողին ուղղված հետևյալ հիշատակագրությունը. «Ո՛վ հոգեւոր սուրբ հայր Ստեփանոս, աղաչեմ զքեզ՝ զանարժան գծաւղս Յոհաննէս յիշես ի քո սուրբ աղաւթիդ»։ Նշելի է, որ հիշատակագրությունը գրվել է, որպես Ստեփանոս Օրբելյանի նամակի անմիջական շարունակություն, այսինքն գրչի խոսքերը հենց նրան են ուղղված։ Չի բացառվում, որ այս Հովհաննեսը՝ Հովհաննես Երզնկացի (Ծործորեցի) վարդապետն է (Յովսէփեան, 1969, 401):

Հովհաննես (Յոհան) Քոնեցի – Ուսանել է Գլաձորում, Եսայի Նշեցուց վարդապետական գավազան ստացել: Միարարների (ունիթորների) ուսմունքին ծանոթանալու նպատակով Նշեցու կողմից ուղարկվել է Մարաղա, բայց այնտեղ դավանափոխ է եղել: Հիշատակարաններում հանախ կոչվում է «Յոհան վարդապետ, որ մականունն կոչի Քոնեցի», եղել է Քոնայի Վերին վանքի առաջնորդ: 1330 թ. նշանակվել է Երնջակի դոմինիկյանների առաջնորդ: Հեղինակ է լատիներենից կատարված թարգմանությունների և դավանաբանական ու ֆերականական աշխատությունների: Հովհաննես Քոնեցին միարարների շարքերն է ներգրավել Գլաձորի շրջանավարտ մի շարք վարդապետների, որի մասին պահպանվել է հետևյալ ուշագրավ վկայությունն ու անվանացանկը՝ «Յոհան Քոնեցին՝ մեծին Եսայեայ աշակերտ էին, եւ այսչափ վարդապետովս դարձեր են ի ֆոնագաց դաւանութիւն. Մարգարէ վարդապետ ի գեղջէն Օծոպայ, Յակոբ վարդապետ ի գիւղաբաղաբէն Գառնոյ, Հայրապետ վարդապետ Յոթնաղբիւր գեղջէ, Յոհան վարդապետ ի Ծուանա գեղջէ, Սիմեօն վարդապետ ի Բասեն գաւառէ, Ներսէս վարդապետ ի գաւառէն Տարօնոյ, Առաքել եւ Իսրայել վարդապետք ի գաւառէն Արտագու, Գրիգոր վարդապետ ի յԱպրակունիս գեղջէ, Կոստանդին եւ Յոհաննէս վարդապետք ի յաշխարհէն Կիլիկիոյ, Սիմէոն վարդապետ ի Խաչէն գաւառէ»: Մահացել է 1347 թ. Քոնայում (ԺԴ, Բ, 283, Յովսէփեան, 1969, 284-285):

Հովհաննես – Գլաձորի սան, 1317 թ. լինելով սարկավագ, մասնակցել է իր հորեղբայր Կիրակոս վարդապետի համար ստեղծվող Աստվածաշնչի (ՄՄ 353) գրչությանը (ԺԴ, Ա, 322):

Հովհաննես (Յոհան) – վարդապետ Գլաձորում, հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն՝ միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրա մասին նշվում է «Յոհան վարդապետ ի Ծուանա գեղջէ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Հովհաննես – վարդապետ Գլաձորում, որն իր համերկրացի Կոստանդին վարդապետի հետ միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրանց մասին նշվում է «Կոստանդին եւ Յոհաննէս վարդապետք ի յաշխարհէն Կիլիկիոյ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Հովհաննես Երզնկացի (Ծործորեցի) – վարդապետ, Կիրակոս Երզնկացու եղբայրը: Գլաձորում առաջին անգամ հիշվում է Մկրտիչ Թեղենացու 1302 թ. հիշատակարանում, որտեղ նա ասում է, թե Եսայի Նշեցու հանձնարարությամբ լրացրել, ավարտել է ավելի վաղ Հովհաննես Երզնկացու սկսած և Վարդան Կիլիկեցու լրացրած մի ձեռագիր («Մեկնութիւն սաղմոսաց Ներսիսի Լամբրոնացոյ», ՄՄ 6558): Մկրտիչ գրիչը հետևյալ կերպ է բնութա-

գրում երգնկացուն՝ «Բայց առաջին սկիզբն գրութեան սորա եղև ի... գերահռչակ ուխտն Գլածոր անուանեալ... ձեռամբ ուրումն սրբագան փահանայի՝ առն իմաստոնոյ եւ նարտարի, որ է ամենայն աստուածաշունչ կտակաւանամն վարժեալ՝ սպասատւ գոլով բանի, մերձ ի կատարելութիւն՝ Յովհաննէս անուն, որ էր ի հռչակատւ փառաբան եզնկայ կոչեցեալ»։ 1306 թ. իր համար ընդօրինակած մի ձեռագրում (ՄՄ 2520) երգնկացին չափածո հիշատակարանում Գլածորում կրթական գործի մասին հետևյալ ակնարկն է անում՝

«Զի յայս տեղիս յորում էի,
էր դպրութիւն հրաշալի»:

1318 թ. Հովհաննէսը մասնակցել է Եսայի Նշեցու ստացած Աստվածաշնչի (ՄՄ 206) գրչությանը, որտեղ թողած հիշատակարանում նշում է իր երկրորդ մականունը՝ զնուաստ գծող սորին՝ «զՅոհաննէս սպասատւ բանի եզնկայեցի, որ է Մործորեցի»։ Հետագայում ընդունել է կաթողիկոսություն, 1321 թ. թարգմանել է Թովմա Ափլինացու «Յաղագս եւրն խորհրդոյ եկեղեցւոյ» աշխատությունը և նրա «Խորհուրդ պսակի»-ն (Նոր Զուլա, 614) (ԺԴ, Ա, 19, 113-114, 357):

Հովհաննէս Հռոմփայրեցի – Գլածորում ուսանելու է եկել Հաղբատից։ Եսայի Նշեցու համար, որին կոչում է իր բաբունապետը, ընդօրինակել է Դիոնիսիոս Արիսպագացու գործերի ժողովածուն (ՄՄ 167), որը սրբագրել է Նշեցին (հիշատակարանն անթվական է) (ԺԴ, Բ, 281-282):

Հովհաննէս Մշեցի – փահանա, Ներսէս Տարոնացի վարդապետի հոգևոր եղբայրը, որ միջնորդ է դարձել վերջինիս և Գլածորի երկու գրիչների՝ Դավթի և Եփրեմի միջև մի Աստվածաշնչի (Վնտկ. 1007) գրչության համար (ԺԴ, Բ, 134-136):

Հովհաննէս Սամաղար – փահանա, Զեսար (Զեսար) Օրբելյանի որդին, Գլածորում ուսանելու ժամանակ 1337 թ. Եփրեմ գրիչը նրա համար ընդօրինակել է իմաստասիրական ժողովածու (Ս. Պետերբուրգ, Արեւելյան ձեռագրերի ինստ., B 116): Նույն թվականին նա մի ժողովածուի նախօրինակ է տրամադրել Ներսէս սարկավագին, որից նա ընդօրինակություն է կատարել Կիլիկիայից եկած Խաչատուր փահանայի համար (Եղմ. 1291) (ԺԴ, Բ, 275-276, 289-290):

Հովհաննէս Օրբել – Սյունյաց մետրոպոլիտ՝ 1300-1324 թթ., ուսանել է Գլածորի համալսարանում։ Նշանակալից դեր է կատարել Սյունյաց աթոռի հզորացման գործում, անհրաժեշտ պայքար մղել միաբանների (կաթոլիկ փա-

րոգիչների) դեմ: 1323 թ. հիշատակարանում Եսայի Նչեցին նրան կոչում է իր սիրելի որդի («Գարձեալ յեռեալ հիւսեցի ընդ յիշատակեալսս ամենայն բարի յիշման արժանատրն, արհիական վերատեսուչ այսմ նահանգի... վարժն յիմաստս եւ վսամն ի գիտունս՝ տէր Յովհաննէս՝ մականուն Աւրպէլ, մետրապոլիտ եւ այցելու Սիւնեաց երկոտասան գաւազանաց, մանաւանդ իմաստութեամբ եւ ուղղափառութեամբ ամենայն աշխահի, որ է մեր սիրելի որդի ըստ փրկագործ երկանց Բանին ծնընդեան»): 1321 թ. կառուցել է Արեւնիի Ս. Աստվածածին եկեղեցին (հարտարապետ՝ Մովսիկ) (ԺԳ, Ա, 458):

Հովհան Որոտնեցի – նշանավոր աստվածաբան և փիլիսոփա, բաբունապետ: Ծնվել է 1315 թ. Սյունիքի Վաղադին գյուղում, որդին էր Որոտանի իշխան Իվանէի: Գլաձորում ուսանել և ֆահանայական ձեռնադրություն է ստացել Եսայի Նչեցուց, իսկ վարդապետական աստիճան՝ Տիրատուր Կիլիկեցուց՝ Հերմոնի վանքում: Այս երկու բաբունապետներից հետո հենց Հովհան Որոտնեցին է գլխավորում համալսարանը Որոտնավանքում և 1373 թ.-ից՝ Տաթևում, մինչև իր մահը (1386 թ.), որից առաջ բաբունապետությունը փոխանցում է իր աշակերտ Գրիգոր Տաթևացուն: Վերջինիս վարում Մատթեոս Զուղայեցին գրում է, որ Հովհան Որոտնեցին, մահից առաջ Գրիգոր Տաթևացուն կարգում է բաբունապետ՝ «...եւ հրաման նստել յաթոռ մեծ համալսարանին Եսայեայ և բաբունապետ Հայոց Մեծաց»: Այսինքն, Տաթևի համալսարանը Գլաձորի մեծ համալսարանի շարունակությունն էր համարվում (ԺԵ, Ա, 104, Քյոսեյան, 2018, 520-525):

Հունան – Գլաձորի սան, գրիչ, 1334 թ. իր համար ընդօրինակել է իմաստասիրական ժողովածու, որից պահպանվել է միայն հիշատակարանը (ՄՄ պատառիկ 830), որտեղ իր մասին նշում է. «ես՝ յետինս ի յաշակերտս բնասիրաց եւ կր[տ]սերս ի յընկերակցաց Յունան գծող ապիկար, եկեալ առ ոտս մեծիս ի վարժապետաց եւ առաջինս յիմաստասիրաց Եսայիաս...» (ԺԳ, Բ, 134-136):

Ղուկաս – ֆահանա, որին հիշատակում է Մատթեոս Կիլիկեցին՝ 1284 թ. Գլաձորում ընդօրինակած ձեռագրի (Վիեն. 571) հիշատակարանում՝ նրան կոչելով «սիրելի եղբայր» («որ էր եղբայր մեր սիրելի»), և որը մահացել է հենց այդ ժամանակ (ԺԳ, 553):

Մատթեոս Կիլիկեցի (Մլիհեցի) – ֆահանա, որը Գլաձոր էր եկել Կիլիկիայի Մլիհի վանքից՝ բաբունապետ Ներսես Մշեցուն աշակերտելու համար, 1283 թ. սկսել և 1284-ին ավարտել է մի ձեռագիր ժողովածու (Վիեննա, 571)՝ բաբունապետի պատվերով, և չափածո հիշատակարանում առաջին անգամ

հիշատակել է Վայոց ձորի Աղբերց վանքը՝ այն համարելով «Երկրորդ Աթենք», մի ձևակերպում, որը հետագայում որպես մակդիր սովորական է դառնում Գլաձորի համալսարանի համար:

«Որոյ եկեալ յայս գաւառի,
Որում անուն Վայձոր կոչի,
Հուպ ի շիրիմըն Սիւնեցի,
Ի յԱղբերց վանս մենաստանի,
Յերկրորդ Աթէնս պանծալի,
Առ ոտս հաւր մեր Ներսէսի»:

Մատթեոս Կիլիկեցին իր հիշատակարանում նշում է արդեն հանգուցյալ իր ուսուցչին՝ Բարսեղ վարդապետին, որից սովորել էր գրչության արվեստը: Վերջինս հավանաբար Միհրի վանքի միաբան է եղել: Մատթեոս Կիլիկեցին հետագայում դասավանդել է Կողբա Ս. Մարի վանքի դպրոցում (ԺԳ, 551-553, Արևշատյան, Մաթևոսյան, 1984, 44):

Մարգարե – վարդապետ Գլաձորում, որը հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն, միաբանների շարքն է անցել: Գլաձորից միաբաններին միացած վարդապետների ցանկում նրա մասին նշվում է «Մարգարէ վարդապետ ի գեղէն Օծոպայ»: Նա հիշվում է նաև Քոնայում գրված մի հիշատակարանում, որպես դավանափոխության համար հալածված, իսկ շուրջ 1344 թ. թարգմանիչ Հակոբոս վարդապետը նրա մասին գրում է. «Զպատուական եւ զմենամարտիկ բաբունիմ՝ Մարգարէ, որ բազում աշխատեցաւ ի վերայ մեր» (ԺԴ, Ա, 137, ԺԴ, Բ, 412, Յովսէփեան, 1969, 284):

Մարտիրոս – վարդապետ, որի համար նրա սան Եփրեմ պատանի գրիչը 1318 թ. Գլաձորում ընդօրինակել է մեկնությունների մի ժողովածու (ՄՄ 1419)՝ հիշատակարանում նշելով, որ գործն արել է «հրամանաւ իմոյ սնուցողի եւ վարդապետի՝ Մարտիրոս սրբասէր եւ ճգնագգեաց կրանատրի, նաեւ սպասատր բանի. զոր ետ գրել զսա» (ԺԴ, Ա, 358-359):

Մխիթար Սասնեցի – վարդապետ, աշակերտել է Ներսես Մշեցուն, ապա՝ Եսայի Նշեցուն: 1303 թ. Գլաձորում ընդօրինակել է Դանիելի մարգարետության մեկնությունը՝ Հովհաննես վարդապետի (հավանաբար Երզնկացու) համար (ՄՄ 3606): Հիշատակարանից երևում է, որ գրչության համար վճարել են Աստղա անունով ֆանամյա վաղամեծիկ աղջկա ծնողները, որոնց միակ զավակն էր: Հետագայում Մխիթար Սասնեցին տեղափոխվում է Մեծոփավանք և ղեկավարում տեղի դպրոցը (ԺԴ, Ա, 42, Արևշատյան, Մաթևոսյան, 1984, 42):

Մխիթար Երզնկացի – Գլաձորի սաներից, գրիչ: 1314 թ. իր ուսուցիչ Գրիգորիս Ցաղմանեցի Երզնկացի վարդապետի համար ընդօրինակած ձեռագրում իր մասին նշում է՝ «Ես՝ նուաստ անուն Մխիթար կոչեցեալ Երզնկայեցի, գնալով մայրն իմաստից՝ Գլաձոր, առ ոտս Եսայայ վարդապետի ի վարժումն աստուածիմաստ գրոց եւ յորդորեալ զիս վարդապետն իմ՝ Գրիգորիս գրել զգիրս գայս յոյժ աշխատանոք»: Մխիթար Երզնկացին Գլաձորի հագվադէպ գրիչներից է, որ հիշատակարաններում տալիս է ծնողների ու ազգականների անունները, հիշելով հորը՝ Պողոսին, մորը՝ Տիրանցին, Մաթեոս ու Մարտիրոս եղբարներին և Վարդապապ հորեղբոր որդուն: Եսայի Նչեցուց բացի, երախտագիտությամբ հիշատակում է Ստեփանոս Տարսայիհին («որ է մեզ կարեկից յամէն բարիս») և մատյանը ծաղկազարդած Թորոս Տարոնացուն («ծաղկազարդեաց զգիրս գայս, վասն յոյժ սիրելոյ զմեզ»): Մխիթարը նաև թողել է մի փոքրիկ չափածո, որը Գլաձորում տիրող դժվար պայմանների մասին եզակի վկայություն է.

«Ուրք ընթերցմամբ հայիք ի սա
 Եւ հանդիպիք գանձու սորա,
 Տես թէ քանի՜ աշխատեցայ
 Ես՝ Մխիթար գրիչ սորա.
 Թուղթս անկոկ ու գրիչ չկայ,
 Աւուրքս ցուրտ ու պարզկա,
 Չարտախս բարձր ու կրակ չկայ,
 Դռներս չոր ու սպաս չկայ,
 Եւ այս Գլաձորն ո՞վ գիտենայ,
 Ես յոյժ նեղած ու հար չկայ,
 Եւ ես պանդուխտ ու վեղար չկայ:
 Ինձ հատուցումն յիշման արա,
 Վասըն փրցումն զքրի սորա» (ԺԳ, Ա., 254-257):

Մկրտիչ Թեղենացի – Գլաձորի շրջանավարտ վարդապետ: 1298 թ. մի ձեռագիր է սկսել գրել Թեղենյաց վանքում, ապա եկել է Գլաձոր Եսայի Նչեցուն աշակերտելու և, գործն ավարտելով, գրել հիշատակարան, որտեղ Եսայի Նչեցուն փառաբանելուց բացի, հիշատակում է այդ տարի մահացած իր նախկին ուսուցիչ Գրիգոր Բջնեցուն (վերջինս ժամանակին աշակերտել է Վարդան Արևելցուն և իր դպրոցն ուներ Թեղենյաց վանքում), նաև Գլաձորի սաներից մեկին՝ պատանի Սարգսին: 1302 թ. մեկ այլ մատյանի հիշատակարանում Մկրտիչը գրում է, որ Եսայի Նչեցու հանձնարարությամբ լրացրել

և ավարտել է ավելի վաղ Հովհաննես Երզնկացու սկսած և Վարդան Կիլիկեցու լրացրած մի ձեռագիր («Մեկնութիւն սաղմոսաց Ներսիսի Լամբրոնացոյ», ՄՄ 6558):

Գլածորի համալսարանում վարդապետական աստիճան և դասավանդելու իրավունք ստանալուց հետո Մկրտիչը վերադարձել է հայրենի Թեղենիփ և գլխավորել տեղի դպրոցը (ԺԳ, 823-825, ԺԴ, Ա, 19, Արևշատյան, Մաթևոսյան, 1984, 44):

Մոմիկ – որդի Գրիգորի և Ավթալի, Օրբելյանների իշխանական տան հարտարապետը, ֆանդակագործ, գրիչ և մանրանկարիչ (մահ. 1333): Գլածորի համալսարանում առաջին անգամ հիշատակվում է Մատթեոս Կիլիկեցու՝ Ներսես Մշեցու պատվերով 1284 թ. գրված մի ձեռագրում (Վիեն. 571), որտեղ կիսախորանի գլխազարդի մեջ կարն հիշատակարան է թողել՝ իրեն կոչելով նկարիչ. «ԶՄոմիկ նկարիչ խորանիս յիշեցեմ, աղաչեմ, ամէն»։ Մոմիկի՝ Գլածորի համալսարանի հետ ունեցած կապի մեկ այլ արտահայտություն է Ներսես Մշեցուն հաջորդած բաբունապետ Եսայի Նշեցու մասին փոփրիկ հիշատակագրությունը, որը թողել է 1307 թ. իր՝ մասամբ ընդօրինակած Ավետարանում:

Հարակից տվյալներից դատելով՝ Գլածորում Մոմիկը եղել է Սյունյաց ապագա մետրոպոլիտ Ստեփանոս Օրբելյանի կրտսեր ուսումնակիցը: Հենց այդ ժամանակից էլ սկսվել է նրանց՝ մի կողմից պատվիրատու-մեկենասի, մյուս կողմից՝ հովանավորյալ արվեստագետի գործակցությունը, որը Ստեփանոս Օրբելյանից փոխանցվել է նրա հաջորդ և տոհմակից մետրոպոլիտներին՝ Հովհաննես Օրբելին և Ստեփանոս Տարսայիներին: Նրանց և Օրբելյան տոհմի իշխանների ու իշխանուհիների պատվերով Մոմիկը գրել է ձեռագրեր, կերտել եկեղեցիներ (Արենիի Ս. Աստվածածինը՝ 1321 թ., Նորավանքի Բուրքելաշեն Ս. Աստվածածինը) և գեղափանդակ խաչքարեր (ԺԳ, 553, ԺԴ, Ա, 134, Մաթևոսյան, 2017, 46-70):

Ներսես Մշեցի (Տարոնացի) – վարդապետ, աստվածաբան, բաբունապետ: Ծնվել է 13-րդ դ. սկզբներին Մուշում, ուսանել, այնուհետև պաշտոնավարել է Մշո Ս. Առաքելոց վանքում, որից հետո ուսումը շարունակել է Խոր Վիրապի վանքի վարդապետարանում՝ աշակերտելով նշանավոր Վարդան Արևելցուն և 1255 թ. նրանից ստացել վարդապետական գավազան: Տիրապետել է հունարենին և լատիներենին: Վարդան Արևելցու մահից (1271 թ.) հետո դարձել է բաբունապետ և վարդապետարանը Խոր վիրապից տեղափոխել Մշո Առաքելոց վանք: Երկրում տիրող բարդ իրավիճակի և ֆրդական

ցեղերի՝ վանքի դեմ կատարած հարձակումների պատճառով 1281 թ. իր աշակերտ Եսայի Նշեցու հետ տեղափոխվել է Քաջբերունի գավառ, Մեծոփավանք, իսկ 1282-ին՝ Վայոց ձոր։ Պոռչյան իշխանական տունը նրան է տրամադրել Աղբերց վանքը, որտեղ Ներսես Մշեցին, համախմբելով իր աշակերտներին, շարունակել է ուսուցումը, փաստորեն, հիմք դնելով Գլաձորի համալսարանին։ Մահից առաջ (1284 թ.) բաբունապետ է կարգել Եսայի Նշեցուն։ Ներսես Մշեցու համառոտ վարքը մոծվել է Հայսմավուրի։

Ներսես – գրիչ Գլաձորում, 1321 թ. ընդօրինակել է «Գիրք պիտոյից»-ը իր հորեղբայր՝ Գլաձորում «բանի սպասատու» Վարդանի համար, որի հիշատակարանում նշվում են նրա ազգականները (պահպանվել է միայն հիշատակարանը) (ԺԴ, Ա, 413)։

Ներսես Տարոնացի (Սասնեցի) – Գլաձորի սան, ապա՝ վարդապետ։ 1332 թ. իր պատվերով ընդօրինակված Աստվածաշնչում (Վնտ. 1007) նշում է, որ Վահրամի որդին է, ծնունդով Սասունի Կոռ գյուղից, եղել է Մշո Առաքելոց (Ղազարու) վանքի միաբան, 7 տարի ուսանել է Գլաձորում։ Աստվածաշունչը, որի գրչության համար հանգանակություն է արել, Գլաձորում գրել է տվել Դավիթ և Եփրեմ գրիչներին, ծաղկել է Թորոս Տարոնացին։ Հիշատակարանում անվանապես նշում է բոլոր նվիրատուներին և ընծայված գումարների չափը, ուշագրավ մանրամասներ է հայտնում, պատմելով, որ տեղից տեղ է գնացել ձեռագրի թուղթը գնելու (Թավրիզ), գրչության (Գլաձոր) և մատյանը կազմելու (Քոնս, Ճահուկ) համար, արձանագրելով նաև ծախսված ընդհանուր գումարը՝ 2200 դրամ։ Հարել է միաբաններին (ԺԴ, Բ 133-136, Յովսեփեան, 1969, 284)։

Ոսկան – վարդապետ, 1304 թ. Գլաձորում Ավետարան է ընդօրինակել (պահպանվել է միայն հիշատակարանը), (ԺԴ, Ա, 70-71)։

Պողոս Կիլիկեցի – Գլաձոր ուսանելու է եկել Կիլիկիայի Ակների վանքից, այստեղ վարդապետական գավազան ստացել, հմուտ գրիչ և ծաղկող էր։ Մինչև Գլաձոր գալը մի շարք մատյաններ է ծաղկել Կիլիկիայում (հայտնի են 7-ը), որոնցից հնագույնը՝ 1267 թ.։ Սյունիքում նրա մասին առաջին հիշատակությունը պահպանվել է Մոմիկի՝ 1307 թ. նորավանդում գրած հիշատակարանում, որտեղ նա հայտնում է, թե այդ թվականի աշնանն ինքն ու Պողոս վարդապետը Հովհաննես Օրբելից երկու Ավետարան ընդօրինակելու պատվեր են ստացել. «Ի նմին ամի յաւուրսն աշնան, ես՝ Մոմիկ գրիչ և Պաղոս վարդապետն երկու Աւետարան սկսեալ հրամանաւ տէր Օրպէլ Յովանիսի կատարեցաք...»։ Նույն թվականին Պողոսը Գլաձորում ընդօրինակել է Ավե-

տարան (Վնտ. 1917): Երկու առանձին հիշատակարաններից մեկում որպես ստացող հիշատակվում է Դավիթ վարդապետը («գրեցաւ սա հրամանաւ եւ արդեամբ մեծ վարժապետին Դաւթի, [ի] վայելումն անձին իւրոյ եւ յետ աստեացս յիշատակ իւրն հոգոյ եւ իւրոյ վարդապետաց եւ ծնաւոյաց եւ ամենայն արեան մերձատրաց եւ երախտատրաց»), մյուսում՝ Եսայի Նշեցին («Ձստացող Աւետարանիս՝ գտուր եւ գտիեգերալոյս բաբունապետն Եսայի յիշեցիք ամենայն զարմիր»): 1310 թ. Վայոց ձորի Արատեսի վանքում, ապա 1311 թ., ոչ հեռու գտնվող Հերմոնի վանքերում, երկու այլ ձեռագիր է գրել. առաջինի հիշատակարանում (ՄՄ 4446) իրեն կոչում է «ծերացեալ»:

1313 թ. Պողոս վարդապետը Գլաձորում ընդօրինակել է մեկ այլ Ավետարան (ՄՄ 7842) «ի գաւառիս, որ Վայոձոր ասի, եւ ի մեծ մենաստանիս, որ Գլաձոր յորշորջի, ի դրան Սուրբ Նախավկայիս ... ի վարժապետութեանս մերոյ Մեծի Եսաեայ»: Ձեռագրի ստացողը կին է Յուդաբեր (Իւդաբեր) անունով: 1314 թ. Գլաձորում Ստեփանոս Տարսայիհի պատվերով գրած մեկ այլ Ավետարանի հիշատակարանում նշում է իր կիլիկեցի լինելու և Գլաձոր գալու պատճառի մասին. «Ես՝ Պաւղոս, ըստ շնորհատուր անուանն սոսկ վարդապետ կոչեցեալ, աշխարհաւ Կիլիկեցի, ի սուրբ ուխտէն Ակմեր կոչեցեալ... յաղագս փափագման իմաստասիրական արհեստից տարաշխարհիկ եղեալ... եկեալ բնակեցայ ի կողմն նահանգիս Սիւնեաց, ի գաւառս Վայոց ձոր կոչեցեալ, ի վանս Գլաձոր. առ ոռս սուրբ երիցս երանեալ բաբունապետին Եսայեայ»: Բուն մատյանը չի պահպանվել, բայց հիշատակարանը բավական ընդարձակ է: Այն ունի նաև չափածո հատված, որը գրել է Հակոբ Թագորեցին և որտեղ նշվում է, թե Ստեփանոս Տարսայիհն այդ Ավետարանը նվիրել է տեղի Սարգսին (ԺԳ, Ա, 134-136, 171, 193, 232-233, 251-154):

Պողոս – գործակալ (տնտեսական հարցերով զբաղվող) Գլաձորում: Այս պաշտոնում հիշված միակ մարդն է Գլաձորում, որի անունը պահպանվել է Առաքել Հաղբատեցու 1313 թ. հիշատակարանում: Այստեղ նա Պողոսի մասին գրում է՝ «զՊաւղոս կուսակրան եւ զբարեմիտ գործակալ տեղոյս յիշեալ լիցի ի Տեառնէ Աստուծոյ» (ԺԳ, Ա, 234):

Սարգիս – գրիչ, որը գրել է 1284-ին Մաթթեոս Կիլիկեցու՝ Ներսես Մշեցի բաբունապետի համար ընդօրինակած ձեռագրի (Վիեննա, 571) մի հատվածը և այդ մասին թողել հիշատակարան: Նույն թվականին նա Եսայի Նշեցուն օգնել է մեկ այլ ձեռագիր (ՄՄ 437) ընդօրինակելիս (ԺԳ, 554, 555):

Սարգիս – Գլաձորի սաներից, որին հիշատակում է Մկրտիչ Թեղենացին 1298 թ.-ից հետո գրած հիշատակարանում՝ նրան կոչելով պատանի և իր

պես պանդուխտ, այսինքն՝ այլ գավառից էր ուսանելու եկել (ԺԳ, 825):

Սարգիս – Գլաձորի պատանի սան, որին 1313 թ. հիշատակում է Առաքել Հաղբատեցին՝ Ավետիսի պատվերով ընդօրինակած ձեռագրի հիշատակաբանում, որպես օգնական և թուղթ կոկող. «Եւ զսիրելի եւ զուշիմ համբակֆս մեր եւ զշնորհագով աշակերտել մանկունմս, որ բագում աշխատեցան ի սպասատուրութիւն եւ ի կոկել ֆարտիզիս՝ տէր Աւագ եւ Սարգիս» (ԺԳ, Ա, 234):

Սարգիս – արեղա, գրիչ, Գլաձորում 1317 թ. ընդօրինակել է «Ոսկեփորիկ» (Վնտկ. 1108): Ձեռագիրը գրել է Գրիգորիսի (նրան կոչում է իր եղբայրը, բայց հնարավոր է, որ նկատի ունի հոգևոր եղբայրությունը) և նրա կնոջ՝ Մամախաթունի օժանդակությամբ («որ ձեռնտու եղեն այսմ գրոցս»), որոնց մանրանկարը պահպանվել է ձեռագրում (գահակալ Աստվածածնի և Մանկան պատկերի դիմաց): Գրիչն անվանապես հիշատակում է իր հոգևոր ծնողներին, որոնք կանայք են՝ «աղաշեմ յիշել զհոգևոր ծնողսն մեր՝ զՄեծտիկին, եւ զՄարթա, զՆուսթի, զՀովաղեղն», իսկ իր ծնողներին նշում է առանց անունները տալու («եւ զմարմնատու ծնողսն մեր»), հիշատակում է միայն այլազգիների ձեռքով սպանված եղբորը՝ Զուատ անունով: Նշում է նաև իր մտերիմներից պարոն Լույսին և նրա որդի Միրմիրին: Մի կարճ հիշատակագրության մեջ խնդրում է հիշել Գլաձորի իր հոգևոր եղբայրներից երկուսին՝ «Զմեղապարտ եւ զփցուն գրիչս՝ Սարգիս յիշեալ յաղապս, եւ զեղբայրս իմ՝ զԴափթ Հաղբատեցի, եւ զԹորոս ծաղկող Տարոնեցի»: Հնարավոր է, որ նույն Սարգիսն է մի Ավետարանի ծաղկողը (ՄՄ 4456), որի հիշատակարանում իրեն կոչում է Ամիր Սարգիս, բայց գործն արել է նույն Գրիգորիսի (նրան կոչում է ֆահանա) և Մամախաթունի օժանդակությամբ («...որ ազնութիւն արար Աւետարանիս ծաղկելուն ամենայն իրամ՝ հացի եւ թացաւ եւ հոգութեամբ»): Այստեղ նա նշում է նաև իր ծնողներին՝ «զհայրն եւ զմայրն իմ՝ զԴանէլն եւ զԱղուտիսաթունն», ինչպես նաև երկու գործակցի՝ «զՄխիթար սարկաւագն եւ զԳրիգոր գրագիրն»: Այդ հիշատակարանում գրչության վայրը նշված չէ (ԺԳ, Ա, 318-320, Ալիշան, 1893, 133):

Սարգիս – վարդապետ, Գլաձորում 1321 թ.-ից հետո (մոտակա տարիներին) ստացել է Թորոս գրչի ընդօրինակած՝ Թովմա Ավլինացու մատյանը՝ «Յաղագս եւթն խորհրդոց եկեղեցւոյ ֆրա Թովմայի» (ՄՄ 560) (ԺԳ, Ա, 414):

Սարգիս – ֆահանա, 1335 թ. Գլաձորում ստացել է Գրիգոր գրչի ընդօրինակած՝ Ներսես Լամբրոնացու մեկնությունների ժողովածուն (ՄՄ 1141): Հիշատակարանից երևում է, որ Գլաձոր էր եկել ուսումը շարունակելու և վարդապետական գավազան ստանալու համար (ԺԳ, Բ, 210-211):

Սիմեոն – գրիչ, որը Եսայի Նչեցուն օգնել է մի ժողովածու (ՄՄ 437) ընդօրինակելիս՝ գրելով 40 սյունակ տեխտ, և որի մասին նշում է հիշատակարանում՝ «Ո՛վ պատուական եղբայր Եսայի, դու արժանի ես, թէ Խ (40) տետր այս ցեղ քեզ օգնութիւն էի արարեալ, ապա դու գիտեա զտկարութիւնս իմ և զհարկս, որ ի վերա կա: Անմեղադիր լեր և յաղօթից մի մոռանար, թէ այլ կարեմ օգնել՝ յօծար եմ»: Հավանաբար Եսայու՝ իրեն արած դիտողությունը նկատի ունենալով, որպեսզի մանրատառ գրի, Սիմեոնը գիրը փոփրացրել է և 348ա էջի լուսանցում գրել՝ «Մանր կու ուզես՝ կարդա» (ԺԳ, 555, Ղազարոսյան, 1984, 62):

Սիմեոն – վարդապետ Գլաձորում, հետևելով Հովհաննես Քոնեցուն միարարների շարքն է անցել: Վերջիններիս ցանկում նրա մասին նշվում է՝ «Սիմեոն վարդապետ ի Բասեն գաւառէ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Սիմեոն – վարդապետ Գլաձորում, միարարների շարքն է անցել. իսկ վերջիններիս ցանկում նրա մասին նշվում է՝ «Սիմեոն վարդապետ ի Խաչէն գաւառէ» (Յովսէփեան, 1969, 284):

Ստեփանոս – Գլաձորում հիշատակված առաջին գործիչներից մեկը: 1284 թ. Գլաձորում Եսայի Նչեցուն ընդօրինակման համար տվել է մի ժողովածուի (ՄՄ 437) նախօրինակը և գրանյութ՝ թուղթը, որի մասին նշում է գրիչը՝ «Ձհամշիրակ եղբայր իմ Ստեփանոս, որ զօրինակս քաւտիւ հանդերձ շնորհեաց»: Փաստորեն, Նչեցին Ստեփանոսին կոչում է իր համերկացին, այսինքն նա ծնունդով սասունցի էր կամ մոտակա գավառներից: Հավանաբար նույն Ստեփանոսին է Եսայի Նչեցին հիշատակում նույն թվականին Արարատյան երկրամասի առաջնորդ Գրիգոր արքեպիսկոպոսի համար ընդօրինակած մի ձեռագրի (ՄՄ 1422) հիշատակարանում, նրա մասին գրելով. «և զսիրելի եղբայրս՝ Ստեփանոս սպասատր բանի, վասնզի շատ յորդորիչ և մխիթար գտաւ մեզ ի պէտս հոգո և մարմն...»: Ստեփանոսը 1318 թ. Եսայի Նչեցու համար ընդօրինակված Աստվածաշնչի (ՄՄ 206) երեք գրիչներից մեկն է: Հավանաբար նույն Ստեփանոսն է հիշատակվում Դավիթ գրչի 1332 թ. հիշատակարանում որպես Հովհաննես Մշեցու «հոգետր երկնողն», որը տվել է ընդօրինակվող Աստվածաշնչի երեք գրերի (Երեմիայի, Դանիելի և Եզեկիելի մարգարեությունների) գաղափար օրինակները: Ըստ հիշատակարանի՝ նա մահացել է այդ ժամանակ (1332): Նշված վկայությունները համադրելով՝ կարելի է ենթադրել, որ Ստեփանոսի տնօրինության ներքո է գտնվել Գլաձորի ձեռագրական հավաքածուն (ԺԳ, 554, 557, ԺԴ, Բ, 136, Ղազարոսյան, 1984, 61):

Ստեփանոս – գրիչ, 1318 թ. Եսայի Նշեցու համար ընդօրինակել է Աստվածաշունչ (ՄՄ 206), հնարավոր է նույնն է նախորդի հետ (ԺԴ, Ա, 356):

Ստեփանոս Տարսայի – Սյունյաց մետրոպոլիտ՝ 1314-1331 թթ., իշխան Զալալ Օրբելյանի որդին, ուսանել է Գլածորի համալսարանում: 1323 թ. հիշատակարանում Եսայի Նշեցին նրա մասին գրում է. «ամենամաքուր՝ տէր Ստեփաննոս մականուն Տարսայի, որ է եւ նա մեր որդի ի Բանէ ծնեալ, մանուկ տիա՛մ առեալ զաշտինան արհեպիսկոպոսութեան...»: 1331 թ. նրա ստացած (Կիլիկիայում գրված) մի Ավետարանի հիշատակարանում նրա մասին ասվում է. «...Ստեփաննոսի Տարսայի՛ն՝ հզաւր եւ իմաստուն գիտնականի, վարժեալ ի վարժարանի վարժապետին Եսայոյ տիեզերաբարոզ լուսաւորչին», իսկ մեկ այլ հատվածում Կիրակոս վարդապետը համարվում է նրա հոգևոր հայրը (հավանաբար խոսքը Գլածորի համանուն վարդապետի մասին է) (ԺԴ, Ա, 458, ԺԴ, Բ, 59):

Ստեփանոս Օրբելյան – Տարսայի Օրբելյան իշխանի և Արուզ խաթունի որդին, Սյունյաց մետրոպոլիտ (մահ. 1303 թ.): Նախնական կրթությունը ստացել է Տաթևի Հայրապետ եպիսկոպոսի դպրոցում: 1280-ին Նորավանդում դարձել է կուսակրոն Բահանա, 1282-1284 թթ. ժամանակամիջոցում ուսանել է նորահաստատ Գլածորի համալսարանում՝ աշակերտելով Բաբունապետ Ներսես Մշեցուն, և նրանից ստացել վարդապետական գավազան: Նորավանդում 1297-ին ավարտած իր «Պատմություն նահանգին Սիսական» կործղային աշխատության մեջ նա այդ մասին գրում է. «վարժեցայ ի կրթարանի աստուածեղէն տառից... առի հրաման յաստուածագգեաց և յաշխարհայոյս Բաբունապետէն Ներսիսէ և տհաս խակութեամբ նստայ յաթոռ վարդապետական»: 1286 թ. Կիլիկիայում Կոտանդին Բ Կատուկեցի (1286-1289) կաթողիկոսից եպիսկոպոսական ձեռնադրություն է ստացել և հաստատվել որպես Սյունյաց աթոռի մետրոպոլիտ՝ միավորելով Տաթևի և Նորավանդի աթոռները: Նրա հիմնական աթոռանիստը Նորավանդում էր, որից բացի, նաև եպիսկոպոսական ամառային նստոց է դարձնում Վայոց ձորի Արատեսի վանքը:

Այն, որ Ստեփանոս Օրբելյանը ուսումնառությունից հետո կապեր է պահպանել Գլածորի համալսարանի հետ, երևում է նրա և Եսայի Նշեցու նամակագրությունից (պահպանվել է միմյանց ուղղված մեկական թուղթ), մետրոպոլիտի կյանքի վերջին տարում՝ 1303 թ.: Առիթը վերջինիս պատվերն էր Եսայի Նշեցուն՝ Եզեկիելի մարգարեության մասին մեկնողական մի երկ գրելու, որն ավարտելով, Բաբունապետը նախ վերջաբանում, ապա և առան-

ծին թղթով, մեծարական արտահայտություններով դիմում է պատվիրատուին, իսկ նա էլ շնորհակալական գրությամբ («Պատասխանի շնորհակալության տեառն Ստեփաննոսի առ վարդապետն յեսայեայ») փոխադարձաբար փառաբանում ռաբունապետին:

Ստեփանոս Օրբելյանը նաև բազմարդյուն մատենագիր, աստվածաբան, պատմիչ, բանաստեղծ էր: Նա ջանադիր աշխատությամբ գրել է Սյունյաց աշխարհի ամբողջական պատմությունը, որի մեջ հանդես է գալիս որպես պատմության և աղբյուրների նկատմամբ հետազոտական վերաբերմունք ունեցող հեղինակ: Գրել է «Հականառություն ընդդեմ երկաբնակաց» երկը (1302 թ.)՝ նվիրված ֆաղկեդոնականության և աղանդների հերժմանը, իսկ Խաչատուր Կեշառեցու պատվերով՝ «Պատհառ ժողովոյն Քաղկեդոնի» գործը: Որպես հայրենիքի ճակատագրով մտահոգ մարդ, գրել է «Ողբ ի Սուրբ Կաթողիկէն» բանաստեղծությունը, որտեղ Սուրբ Էջմիածնի տաճարն անձնավորելով՝ ողբում է պետականությունից զրկված Հայաստանի վիճակը, կաթողիկոսական աթոռի տարագիր լինելը, միաժամանակ ցիրուցան եղած հայ ժողովրդին կոչ է անում համախմբվել իր շուրջը, այդտեղ վերահաստատել Հայոց թագավորական գահը և հայրապետական աթոռը (Օրբելյան, 1910, 478, Յովսէփեան, 1969, 401, Մաթևոսյան, 2017, 29-39):

Վարդան Կիլիկեցի – Կիլիկիայից Գլաձոր է եկել ուսումը կատարելագործելու համար և այստեղ գրած՝ մեզ հայտնի երկու ձեռագրի (ՄՄ 470, Եղմ. 1709) հիշատակարաններում էլ նշում է Կիլիկիայում եղած ժամանակ իր ուսուցչին՝ Հեթում Ա. թագավորի եղբայր Հովհաննես Արհաեղբորը, որի մասին գրում է՝ «գուսուցիչն իմ», իսկ Եսայի Նչեցու մասին՝ «զվարժապետն իմ»: Առաջին մատյանի (Ժողովածու) ստացողը Եսայի Նչեցին է, իսկ երկրորդը Վարդանը գրել է իր համար՝ 1288 թ., բայց նախօրինակը տվել է Նչեցին: Այս հիշատակարաններում գրիչն իրեն կոչում է Վարդան Կիլիկեցի: Մեկ այլ մատյան (ՄՄ 6558), որի ստացողը Եսայի Նչեցին էր և որը սկսել էր գրել Հովհաննես Երզնկացին, Վարդանը լրացրել է մասամբ՝ գրելով 333-449 էջերը (սկզբում նշված է՝ «Աստից ի վեր Վարդանա Կիլիկեցոյս է գիր»): Հավանաբար նրան է պատկանում նաև մի անթվական հիշատակարան, որտեղ իրեն կոչում է Եսայի Նչեցու աշակերտ (ՄՄ 749) (ԺԳ, 604-606, 864-865, ԺԳ, Բ, 280-281):

Վարդան – Գլաձորի սան, ապա՝ «բանի սպասատու», որն ուսանում էր «Առ ոտն կայծակնամաքուր ռաբունոյս մերոյ՝ Եսայեա, որ է պայծառացեալ գործնականաւն եւ տեսականաւ»: 1321 թ. Գլաձորում ստացել է «Գիրք պի-

տոյից», որն ընդօրինակել է իր եղբորորդի Ներսեսը: Հիշատակարանում նշում է իր ազգականներին. «Արդ, ես՝ Վարդան բանի սպասատու, ստացայ զգիրֆս զայս, ի վայելումն մանկանց Սիոնի, եւ ի յիշատակ ինձ եւ արեան մերձատուրաց իմոց, հաւրն իմոյ՝ Պարսամի, եւ մարն իմոյ՝ Տիրանցի, եւ եղբարցն իմոց՝ Յովանիսի, եւ Ստեփանի, եւ ֆուերցն իմոց՝ Խաթունի, Մամախաթունի եւ Շնոֆորի» (ԺԴ, Ա, 398, 413):

Տիրատուր Կիլիկեցի – վարդապետ, Գլաձորի համալսարանի բաբունապետը Եսայի Նշեցուց հետո՝ 1338-1356 թթ.: Առաջին անգամ Գլաձորում հիշվում է 1309 թ. իր ընդօրինակած մի Ավետարանում թողած հիշատակարանում՝ «ի մեծ դպրատանս, որ կոչի Գալիձոր, ի վարժապետութեանս Մեծիս Եսայեայ եւ Եռամեծին Դավթայ, ձեռամբ անիմաստ գրչի՝ Տիրատուր Կիլիկեցոյ»: 1320-ական թթ. սկզբին Գլաձորում ստացել է «Յաղագս եւրն խորհրդոց եկեղեցոյ ֆրա Թովմայի» գործը: 1337 թ. Ավագտեր վարդապետը Տիրատուրին Եսայի Նշեցու հետ հիշատակում է որպէս Գլաձորի երկրորդ բաբունապետ, իր մասին գրելով. «որ բազում ժամանակս աշխատեցայ առ ոտս մեծ բաբունապետացն յԵսայի եւ Տիր[ատուր]ոյ»: 1338 թ. Եսայի Նշեցու մահից հետո բաբունապետ Տիրատուր Կիլիկեցին համալսարանը տեղափոխում է Օրբելյանների հովանավորությամբ գործող Հերմոնի վանքը, որտեղ այն մնում է մինչև Տիրատուր Կիլիկեցու մահը 1356 թ.: Տիրատուր Կիլիկեցին թողել է նաև մատենագրական ժառանգություն: Հայտնի են նրա մի շարք ֆորոգները, գրել է նաև հանելուկներ՝ «Տիեզերալոյս վարդապետին Տիրատուրոյ ասացեալ հանելուկն իմաստասիրական» (ԺԴ, Ա, 156-157, ԺԴ, Բ, 275, 418, Քյոսեյան, 2018, 513-515):

Տիրացու – Գլաձորի սան, որն առաջին անգամ հիշատակվում է Պողոս վարդապետի՝ 1307 թ. մի հիշատակարանում, որպէս Եսայի Նշեցու աշակերտ, որն իրեն օգնել է ձեռագիրը գրելիս («յիշեցէ՛ք ի սուրբ յաղապս ձեռ՝ զմեծ բաբունապետին Եսայի, եւ զհարազատ աշակերտն՝ զՏիրացու, եւ զծնաւոյ՛ն նորա, որ ամենայն յաւժար սրտիւ եւ սիրով սպասատուեաց սրբոյ Աւետարանիս նկարաւոյին եւ գրաւոյին»): 1311 թ. նա արդեն սարկավագ էր և Պողոս վարդապետը նրա պատվերով մի ձեռագիր է ընդօրինակել Հերմոնի վանքում (նախկինում պահվել է Մշո Առաքելոց վանքում, այժմ՝ կորած) հիշատակարանում ընդգծելով, որ Տիրացուն Եսայի Նշեցու հոգևոր զավակն էր՝ («...Տիրացուին՝ սպասատուին եւ հոգետու որդեկի սուրբ եւ երանաշնորհ բաբունապետի աստուածախաւս եւ տիեզերալոյս վարդապետի Եսայեայ»): Այս մատյանում եղել է նաև Եսայի Նշեցու մանրանկարը, որի դիմաց նրա

երկու աշակերտներն են, մեկը մանրանկարիչ Թորոսը, որին կից եղել է անունը, մյուսն էլ, հավանաբար, հենց Տիրացուն: Վերջինս հիշատակվում է նաև 1317 թ. Գլաձորում Կիրակոս վարդապետի համար ընդօրինակված Աստվածաշնչում (ՄՄ 353)՝ որպես գրիչներից մեկը: 1318 թ. Գլաձորում Տիրացուն՝ որպես իր հոգևոր եղբոր, հիշատակում է նաև Հակոբ Թագուրեցին (ԺԴ, Ա, 135, 192-193, 232, 361):

Համառոտագրություններ

Ալիշան, 1893 – **Ղ. Ալիշան**, *Սիսական*, Վենետիկ, 1893:

Անեցի, 2014 – **Սամուել Անեցի եւ շարունակողներ**, *Ժամանակագրություն*, աշխատասիրությամբ **Կ. Մաթևոսյանի**, Երևան, 2014:

Արևշատյան, Մաթևոսյան, 1984 – **Ս. Արևշատյան, Ա. Մաթևոսյան**, *Գլաձորի համալսարանը միջնադարյան Հայաստանի լուսավորության կենտրոն*, Երևան, 1984:

ԺԳ – Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, *ԺԳ դար*, կազմեց՝ **Ա. Մաթևոսյան**, Երևան, 1984:

ԺԴ, Ա – Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, *ԺԴ դար*, կազմողներ՝ **Լ. Խաչիկյան, Ա. Մաթևոսյան, Ա. Ղազարոսյան**, մասն Ա, Երևան, 2018:

ԺԴ, Բ – Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, *ԺԴ դար*, կազմողներ՝ **Լ. Խաչիկյան, Ա. Մաթևոսյան, Ա. Ղազարոսյան**, մասն Բ, Երևան, 2020:

ԺԵ, Ա – *Ժ Ե դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ*, կազմեց՝ **Լ. Խաչիկյան**, մասն Ա, Երևան, 1955:

Ղազարոսյան, 1984 – **Ա. Ղազարոսյան**, «Գլաձորի համալսարանի գրիչները և ձեռագրերը», *ԼՀԳ*, 1984, № 3, էջ 58-66:

Մաթևոսյան, 2017 – **Կ. Մաթևոսյան**, *Նորավանքի վիմագրերը և հիշատակարանները*, Երևան, 2017:

Յովսէփեան, 1969 – **Գ. Յովսէփեան**, *Խաղբակեանք կամ Պոռշեանք Հայոց պատմութեան մէջ*, Անթիլիաս, 1969:

Քյոսեյան, 2018 – **Հ. Քյոսեյան**, *Ներածություն հայ եկեղեցական մատենագրություն*, Երևան, 2018:

Օրբելեան, 1910 – **Ստեփանոս Օրբելեան**, *Պատմություն նահանգին Սիսական*, Տփղիս, 1910:

KAREN MATEVOSIAN

THE TEACHERS AND STUDENTS OF GLADZOR UNIVERSITY

Key words: Gladzor, university, Esayi Nch'ets'i, Nersēs Mshets'i, manuscript, scribe, colophon.

Gladzor University, which operated in the Aghberts' Monastery of Vayots' Dzor in 1282-1338, was one of the most significant educational, scholarly and cultural centers of medieval Armenia. While Gladzor's legacy has been well addressed by scholarship, a comprehensive list of the university's teachers and students is deficient from the literature. This present publication provides such a list, compiled on the basis of available sources. It includes 72 names all told, with corresponding biographical precis drawn from colophons.

The article also presents a miniature created in Gladzor in the 1320s, which depicts forty-four figures: the rector of Gladzor University, Esayi, alongside both teachers and students.

КАРЕН МАТЕВОСЯН

ПРЕПОДАВАТЕЛИ И УЧАЩИЕСЯ ГЛАДЗОРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ключевые слова: Гладзор, университет, Есаи Нчеци, Нерсес Мшеци, рукопись, писец, памятная запись.

Гладзорский университет, действовавший в монастыре Ахберц в Вайоц Дзоре в 1282-1338 годах, был одним из важнейших образовательных, научных и культурных центров средневековой Армении. К Гладзору и его наследию обращались многие исследователи, имеется солидное число публикаций, однако полного списка преподавателей и студентов университета по сей день не существовало. В данной публикации этот пробел по возможности восполняется. В список вошло 73 имени, о каждом из которых даны краткие сведения, в основном почерпнутые из памятных записей рукописей.

В статье также представлена миниатюра, созданная в Гладзоре в 1320-х годах, на которой изображено 44 человека: ректор Гладзорского университета Есаи Нчеци с преподавателями и учениками.